

Anders omgaan met het Zwin
kansen voor een duurzaam beheer van een uniek natuurgebied

Eindadvies van de Technische Werkgroep aan de Internationale
Zwincommissie

1 oktober 2002

1. Opdracht van de Technische Werkgroep

In 1997 heeft de Internationale Zwincommissie de volgende opdracht aan de Technische Werkgroep gegeven:

Het inventariseren van de natuurwaarden van het Zwin en het doen van aanbevelingen van de meest gewenste toekomstige ontwikkelingen van de natuurwaarden en de technische ingrepen en beheersmaatregelen die noodzakelijk zijn om die waarden in stand te houden gelet op de gestaag voortschrijdende aanzanding van de Zwingeu.

Uitgangspunt hierbij is het *zo lang mogelijk behouden* van het Zwin als intergetijdegebied en slikken- en schorregebied. Daarbij dient zoveel mogelijk gebruik te worden gemaakt van eenmalige aanpassingen aan de infrastructuur in en rond het gebied, waardoor herhaalde maatregelen in het gebied zelf tot een minimum kunnen worden beperkt.

De Technische Werkgroep heeft diverse technische studies laten uitvoeren om aan de gestelde opdracht te kunnen voldoen. In haar studierapport van april 2001 zet Econnection alle bestudeerde alternatieven op een rij. De Technische Werkgroep heeft, mede op grond van het rapport van E-connection, de Internationale Zwin Commissie op 11 juni 2001 geadviseerd het scenario KBE-c (KomBerging Extern)¹ verder uit te werken. De Internationale Zwin Commissie heeft vervolgens de Technische Werkgroep verzocht een aantal onderwerpen nader uit te werken in relatie tot de scenario's KBE-c en KBI-c (KomBerging Intern)². Dit betreft:

- Opstellen van een meer gedetailleerde kostenraming van het voorgestelde scenario uit het advies van de Technische Werkgroep.
- Effecten van het scenario KBE-c respectievelijk KBI-c op toerisme en de landbouw (economische impact studie).
- Situatieschets van de wateroverlastproblematiek en perspectieven voor oplossingen hiervan door afwatering/spuiwerking op het Zwin (onder andere mogelijkheid tot combinatie met optie KBI-c).
- Toekomst van de Internationale Zwindijk.

In bijlage 1 worden de resultaten van de aanvullende studies kort samengevat. Op grond van de aanvullende rapporten, eerdere studieopdrachten en expert judgement heeft de Technische Werkgroep een eindadvies opgesteld voor de Internationale Zwincommissie.

2. Eindadvies

2.1 Overwegingen

¹ Scenario KBE-c betreft het vergroten van de komberging door enerzijds het afgraven van een aantal hoog opgeslibde delen en het verbreden en verdiepen van de hoofdgeul in het natuurgebied, anderzijds het erbij betrekken van de helft van de Willem-Leopoldpolder (circa 220 ha). Daarnaast gaat het om het, via spuiwerking, afwateren van (zoet) polderwater uit Vlaanderen en Nederland via het Zwin en het aanleggen van een nieuwe zeewering die is uitgerust op de veiligheidseisen van de toekomst (klimaatveranderingen, zeespiegelstijging, bodemdaling).

² Scenario KBI-c betreft het vergroten van de komberging door het verbreden en verdiepen van de hoofdgeul en grootschalig afgraven van het Zwin.

- Alle aan de Technische Werkgroep deelnemende instanties zijn voorstander van een structurele, duurzame oplossing waarbij de nadruk ligt op het zo lang mogelijk behouden en ontwikkelen van een overwegend zout intergetijdengebied met bijbehorende natuurwaarden. De Technische Werkgroep benadrukt echter dat het onmogelijk is maatregelen te bedenken waarbij deze natuurwaarden voor altijd behouden zullen blijven, zonder steeds te hoeven ingrijpen. Zij is er daarom voorstander van te opteren voor een aanpak waarbij zoveel mogelijk met de natuur wordt meegewerkt en zo weinig mogelijk wordt ingegrepen. Het eenmaal per twee jaar uitgraven van een zandvang in de monding van de geul, gecombineerd met het periodiek verplaatsten van de geul wordt door de Technische Werkgroep als een niet duurzame oplossing beschouwd.
- De Technische Werkgroep trekt de conclusie dat wanneer er geen maatregelen zullen worden getroffen, het unieke natuurgebied verder zal verzanden waardoor het zijn waarde als leefgebied voor bijzondere planten en dieren (waaronder met name vele vogels) geleidelijk zal verliezen.
- Morfologisch gezien zijn er twee processen voor de aanzanding van het Zwin verantwoordelijk: een dwarstransport in en uit het Zwingebied door het getij (vullen en ledigen) en een langstransport voorlangs de kust, waardoor de kustlijn zich dreigt te sluiten, beiden inclusief het meekomend sediment. Als het langstransport dominant wordt ten opzichte van het dwarstransport zal de opening dicht gaan, met andere woorden, de in- en uitstroming is niet meer in staat de aanzanding van de monding telkens op te ruimen.
- Zandtransport langs de kust is een natuurlijk proces. Dit transport is door menselijke activiteiten groter dan dat van nature zou zijn; door de uitgevoerde strandsuppleties is dit transport toegenomen. De komberging is door opslibbing (en door inpolderingen door de eeuwen heen) sterk afgenomen. Het gevolg is, dat het Zwin zich momenteel in de fase bevindt, dat dit langstransport steeds dominanter wordt en daarmee het dwarstransport in de verdrukking komt. De aanvoer van al dat sediment zorgt, zonder nadere maatregelen, voor een versnelde verzanding van de Zwinmonding. Strandsuppleties zullen, gezien het grote maatschappelijke belang, nodig blijven. Om het Zwin duurzaam te kunnen behouden zijn daarom zowel maatregelen gewenst die de zandaanvoer naar het Zwin zoveel mogelijk voorkomen als maatregelen die de komberging van het natuurgebied vergroten. De bestudeerde alternatieven bieden hiertoe volop kansen indien ze worden geïntegreerd in een totaal scenario.
- Het scenario KBE-c is met name gericht op het bevorderen van het dwarstransport. Omdat het langstransport een bedreiging voor de aanzanding van het Zwin blijft, is in aanvulling op scenario KBE-c daarom gezocht naar maatregelen om de zandaanvoer naar het Zwin effectief te verminderen. Door het aanleggen van een dwarsdam op het einde van de boulevard in Knokke – in wezen niet meer dan een verlengd en verhoogd strandhoofd – zal zich aan de westzijde tegen deze dam een brede kustboog kunnen ontwikkelen. Het daarbij gewonnen zand kan direct ten goede komen aan de naastgelegen recreatiestranden van de badplaats. Daarmee wordt dit zand onthouden aan het aangrenzende Zwinstrand, waarmee de aanvoer voor het mondingsgebied wordt verminderd. Nader detail-ontwerp van een dergelijke dam en een modelstudie om de hydrodynamische en morfologische consequenties in beeld te brengen, dienen plaats te vinden teneinde de reikwijdte en daarmee de invloedssfeer van deze maatregel vast te stellen.
- De natuurlijke zandhuishouding zal er voor zorgen, dat er aan de oostzijde van een dergelijke dam een gebied van verminderde aanzanding ontstaat. Het ligt dan ook

voor de hand om op die plaats een nieuwe monding van de Zvingeul aan te leggen. Deze zal een meer stabiele ligging vertonen dan de huidige Zwinmondning, waardoor er minder aanleiding zal zijn voor de momenteel benodigde periodieke correcties van de monding. Bovendien is het interessant om te volgen hoe de ontwikkeling van de huidige monding in de loop van de tijd zal plaatsvinden, zonder dat hierbij menselijk ingrijpen aan de orde is. Ook hier geldt dat een aanvullende modelstudie is gewenst.

- Een dergelijke aanleg van een nieuwe monding is goed te combineren met het ter plaatse beoogde natuurlijker beheer van de duinen. Bovendien heeft een minder breed en extensief gebruikt strand de mogelijkheid voor het afschermen van een gedeelte als strandreservaat. Dit kan gekoppeld worden aan de wens van de Belgische beheerder tot het doorvoeren van een verbeteringsslag van de huidige afrastering van het Zwinreservaat. Een strandreservaat voor het Zwin is juist op deze locatie belangrijk omdat in het achterliggende reservaat broedende vogels voor een deel op het strand hun eten zoeken. De samenhang van het Zwin met een dergelijk strandreservaat zal derhalve een positief effect hebben op de vogelstand; de diversiteit zal hoger zijn dan in een situatie waarbij het direct aangrenzende achterland bewoond is.
- Vanuit de provincie West-Vlaanderen werd samen met de (Vlaamse) gemeenten een toeristisch-recreatieve gebiedsvisie ontwikkeld voor de Zwinstreek. De visie omvat het historische zwingebied (gemeenten Knokke-Heist, Damme en Brugge) en streeft naar de verdere ontwikkeling van zachte recreatie in het buitengebied. Natuur en landschap zijn een belangrijk recreatief product. Ingerepen in dat landschap dienen de belevingswaarde van het landschap te verhogen, wil het de aantrekkingskracht voor recreanten niet verliezen. Het uitbreiden van het areaal 'slikken en schorren' creëert een hoogwaardig toeristisch product en kan, in relatie met een vernieuwd bezoekerscentrum, een nieuwe impuls betekenen voor natuurgericht recreatief medegebruik. In de gebiedsvisie is de verbinding tussen Knokke en Cadzand aangeduid als één van de hoofdassen voor de recreatieve ontsluiting van de Zwinstreek (Kustfietsroute en wandelpad). In de scenario's voor het Zwin dienen de elementen uit de gebiedsvisie ingepast te worden. Hierbij kan de combinatie van een recreatieve verbinding en een op natuurbeleving gericht educatief pad overwogen worden.

2.2 Voorstel

Op grond van de aanvullende studies en haar definitieve overwegingen adviseert de Technische Werkgroep de Internationale Zwincommissie een integraal maatregelenpakket uit te voeren gericht op het verminderen van het langstransport langs de kust in combinatie met een verbetering van het dwarstransport.

Het voorgestelde totaalscenario is feitelijk een synthese van verschillende bestudeerde scenario's (waaronder met name KBI-c en KBE-c), aangevuld met elementen op basis van expert judgement (lees: inclusief aspecten van maatschappelijke acceptatie ten aanzien van mogelijke haalbaarheid). De Technische Werkgroep concludeert dat dit totaalpakket aan maatregelen de beste kansen biedt voor het zo lang mogelijk behouden en ontwikkelen van een overwegend zout intergetijdengebied met de bijbehorende levensgemeenschappen aan planten en dieren. Het natuurgebied zal in versterkte mate een belangrijke wetlandfunctie vervullen en biedt een uitgelezen kans om een grensoverschrijdend natuurpark op te richten van internationale allure, dat onderdeel zal uitmaken van het Europese Natura 2000 netwerk van met prioriteit te beschermen ecologisch waardevolle gebieden: een langs de Belgische en Nederlandse kust zeldzaam samenhangend netwerk van bijzondere kustecotopen, gaande van open zout water, strand, duinen, een sluftervlakte, schorren en slikken via landschappelijk aantrekkelijke groene waterkeringen naar de kenmerkende polders in het laagland van Vlaanderen en Nederland.

Het totaalscenario bestaat uit de volgende elementen:

- grensoverschrijdende inrichtings-MER waarin het totaalscenario vergeleken kan worden met onder meer het nulscenario (niets doen) en KBI-c (KomBerging Intern),
- het vergroten van de komberging door het afgraven van hoog opgeslibde delen van het Zwin met behoud van standplaatsen van een aantal zeldzame plantensoorten en het bij het Zwin betrekken van een deel van de Willem-Leopoldpolder.
- het amoveren van de Internationale Zwindijk en het aanleggen van een nieuwe, landschappelijk aantrekkelijke groene waterkering rondom het vergrote Zwin met gebiedseigen materiaal dat vrijkomt door het afgraven en vergroten van het Zwin,
- het aanleggen van een strekdam aan de westzijde om te voorkomen dat zand in de Zwinmonding terechtkomt het graven van een nieuwe geul aan de westelijke zijde van het Zwin in combinatie met het 'loslaten' van de duinen voor het Zwin (dynamisch kustzonebeheer) en het oprichten van een grensoverschrijdend natuurpark (inclusief een strandreservaat),
- het herstellen van een deel van de oorspronkelijke 'natuurlijke' afwatering van polderwater via het Zwin, mogelijk via spuiwerking in het achterliggende gebied. Realisatie hiervan is afhankelijk van de verbetering van de kwaliteit van het te lozen polderwater, de op te stellen watersysteemanalyses aan beide zijden van de grens (waarbij nieuwe inzichten in het integraal water- en kustzonebeheer zoals met het water meebewegen en ruimte voor water en veiligheid kunnen worden uitgewerkt) inclusief een studie naar de mogelijke invloed van binnendringende zoutbelasting.

De Technische Werkgroep komt tot de conclusie dat uitvoering van het totaal scenario tevens kansen biedt voor diverse win-win situaties, waaronder:

- het verbeteren van de waterhuishouding in de Zwin streek zodat periodiek optredende problemen met wateroverlast (op waardevolle landbouwpercelen) deels kunnen worden voorkomen,
- een logischer koppeling van de opvang/berging van het polderwater ter plaatse van het Dievengat, zowel voor de Vlaamse en Zeeuwsvlaamse waterhuishouding,
- een afwatering van polderwater op het Zwin via spuiwerking, die kan bijdragen aan het openhouden van de geul (mits deze dichtbij de monding wordt gerealiseerd) of het langs meer natuurlijk wijze laten afwateren van polderwater waarbij een waardevolle zout-zoet gradiënt (met behoud van het voornamelijk zoute karakter) in ere wordt hersteld,

- aanpassingswerken aan de zeewering in relatie tot toekomstige klimaatveranderingen, zeespiegelstijging en bodemdaling (die nodig zijn voor de veiligheid tegen overstromingen voor de komende 200 jaar) die integraal kunnen worden meegenomen (met een goede mogelijkheid voor het realiseren van zeedijken met een aan de omgeving aangepaste ‘groene’ bekleding en op die plaatsen waar er voldoende ruimte voor is en passend in het voorgestane dynamisch kustzonebeheer),
- het oprichten van een grensoverschrijdend natuurpark van internationale allure waarvan het centrum zich op Vlaams grondgebied zal situeren en de samenwerking tussen de beheerders van het Zwin kan worden versterkt,
- het voeren van een dynamisch kustzonebeheer zoals voorgestaan in het Vlaamse en Nederlandse kust- en natuurbeleid,
- het geven van een impuls aan de regionale economie (eco-toerisme en recreatie) in zowel Vlaanderen als Nederland, als gevolg van de toegenomen omvang en uitstraling van het natuurgebied en de mogelijke synergie met ontwikkelingen en initiatieven in West-Vlaanderen (vernieuwing vogelpark het Zwin, Vlaams Ecologisch Netwerk, SAIL, toeristisch-recreatieve gebiedsvisie voor de Zwinstreek, Kustfietsroute en wandelpad tussen vogelpark en Cadzand) en West-Zeeuwsch-Vlaanderen (gebiedsgerichte aanpak West-Zeeuws-Vlaanderen, integraal kustzonebeheer, fietspadenplan en Sluis-Aan-Zee),
- het aanleggen van een nieuwe ‘groene landschapsdijk’ biedt kansen voor een grensoverschrijdende ‘corridor’ voor zeldzame boomkikkerpopulaties in Retranchement en Knokke (een landschapsbeeld met een ruige zuidelijke dijkhelling, met meidoorn en braamstruweel, is hiervoor te verkiezen).

De Technische Werkgroep beseft dat uitvoering van het scenario gevoelige maatschappelijke offers vraagt op zowel Vlaams als Nederlands grondgebied, waaronder een niet meer volwaardige landbouw-economische aanwending van de gronden in een deel van de Willem-Leopoldpolder en de mogelijke verplaatsing van een camping, alsmede het uitkopen van een nog niet gerealiseerde verblijfsrecreatieve bestemming en de sloop van een beperkt aantal woningen in de Gemeente Sluis-Aardenburg en het mogelijk sluiten van het bezoekerscentrum van het Zeeuws Landschap en het integreren in het bezoekerscentrum/vogelpark van de Compagnie 't Zoute. Een passende compensatie en begeleiding van betrokkenen is in de ogen van de Technische Werkgroep een essentiële randvoorwaarde voor het welslagen van de uitvoerbaarheid. Tevens vraagt de Technische Werkgroep de nodige aandacht voor de landschappelijke inpassing van de maatregelen in relatie tot de leefbaarheid van de Zwin regio, waarbij doorgaande verbindingen (zoals de weg Retranchement-Knokke) behouden kunnen blijven. De Technische Werkgroep stelt voor om de exacte vormgeving van het tracé van de nieuwe waterkering in een MER-rapportage nader te (doen) onderzoeken; het ligt voor de hand om de Zwinweide, een zeer waardevol natuurgebied van circa 5 ha met een zeer specifieke flora (waaronder veel orchideeënsoorten), en een strookbreedte direct ten noorden grenzend aan de weg Retranchement-Knokke hiervan te vrijwaren.

Bij uitvoering van zowel het totaalscenario voor het Zwin als het project Sluis-aan-Zee wordt de bereikbaarheid en de toegankelijkheid van de Zwin streek mogelijk verminderd voor

Eindadvies van de Technische Werkgroep aan de Internationale Zwincommissie (1 oktober 2002)

bezoekers aan beide zijden van de grens, voor zover zij een bezoek willen brengen aan het Zwin via de andere zijde van de landsgrens. In het kader van het project SAIL (Schéma.d'Aménagement Intégré du Littoral) werd door de Provincie West-Vlaanderen voor de Vlaamse Westkust een onthaalplan opgemaakt voor een optimale ontsluiting van de gebieden in de Zwinstreek. Begin volgend jaar wordt een voorstel voor onthaalplan voor de hele kust uitgewerkt. In kader van dit plan kunnen de onthaalmogelijkheden en de knelpunten op het vlak van mobiliteit welke samenhangen met de plannen voor het Zwin en projecten als Sluis-aan-Zee in kaart gebracht worden en kan een visie ontwikkeld worden op de toekomstige ontsluiting en de mobiliteitsaspecten ervan.

Gezien de kansen voor de vele win-win situaties enerzijds en de gevoelige maatschappelijke offers anderzijds stelt de Technische Werkgroep voor de hoogste mate van zorgvuldigheid in acht te nemen door het opstarten van een procedure voor het opstellen van een grensoverschrijdende MER voor de toekomstige inrichting/uitbreiding van het gebied. Gezien de dringende aard van de aanhoudende verzanding van het Zwin adviseert de Technische Werkgroep te streven naar afronding van de MER tegen eind 2003, zodat begin 2004 een definitieve beslissing kan worden genomen over de te nemen maatregelen en met de uitvoering kan worden gestart. Voor de MER kan de helft van de Willem-Leopoldpolder, gelegen tussen de internationale Zwindijk en de doorgaande weg van Retranchement naar Knokke tot het plangebied voor de mogelijke inrichtingsvarianten worden gerekend. Bijlage 2 bevat een voorstel voor de MER procedure.

Voor uitvoering van het totaalscenario is een indicatieve raming opgesteld van 56 miljoen euro (dit is exclusief de kosten voor het opstellen van de MER).

De Technische Werkgroep adviseert om als onderdeel van het MER een kosten-baten analyse uit te voeren voor de inrichtingsvarianten. Voor wat betreft de kosten signaleert de Technische Werkgroep dat deze bij voorkeur worden verdeeld over de instanties die op grond van hun bevoegdheden betrokken zijn bij de Internationale Zwin Commissie en waarbij de lasten gelijkelijk over Vlaanderen en Nederland worden verdeeld. Mogelijkheden voor Europese cofinanciering dienen zeker te worden onderzocht. Bijlage 3 bevat een uitsplitsing van de begroting naar de respectievelijke taakvelden.

Voor het bedrag van circa 56 miljoen euro ontstaat een uitgestrekt natuurgebied van in totaal circa 400 ha, wat buitendijks is gelegen en omgeven is door een veilige en landschappelijk aantrekkelijk uitzijnde waterkering, die is ingericht op het beschermen van het land tegen overstromen in de komende 200 jaar. Door verlaging en uitbreiding van het intergetijdegebied krijgt het aldus beoogde gebied een dusdanige omvang en inhoud, dat de eigen capaciteit tegen het verzanden zal toenemen. Bovendien biedt de opvang van polderwater een aanzienlijke extra bergingsmogelijkheid binnendijks, terwijl de doorvoer van dit zoete polderwater niet enkel kan zorgen voor een zout/zoet overgangsmilieu, maar ook een bijdrage kan leveren aan het minder snel verzanden. Dit laatste zal ook worden bevorderd door het verleggen van de monding naar de westzijde in de luwte van een strandhoofd, wat voor dat doel moet worden verlengd en verhoogd. Bij uitbreiding van het natuurgebied met een deel van de Willem-Leopoldpolder en het tevens afgraven van het bestaande schor kunnen de uitkomende materialen allen intern worden verwerkt in de te maken zeedijk, op die plaatsen waar er voldoende ruimte voor is en de landschappelijke inpassing het mogelijk maakt, in de vorm van groene dijken (met een talud van 1:7).

Eindadvies van de Technische Werkgroep aan de Internationale Zwincommissie (1 oktober 2002)

Afsluitend is de Technische Werkgroep van mening dat uitvoering van het totaalscenario gevoelig kan bijdragen aan versterking van de natuurwaarden in het mondingsgebied van het Schelde estuarium, het Vlaams Ecologisch Netwerk en de Ecologische Hoofdstructuur in Nederland (als onderdeel van het Europese Natura 2000 netwerk). Bijlage 4 bevat recente informatie over het Vlaams Ecologisch Netwerk.

Bijlagen:

1. Samenvatting van studieresultaten (vijfde voortgangsrapport).
2. Voorstel voor MER procedure.
3. Uitsplitsing van de begroting naar diverse taakvelden.
4. Vlaams Ecologisch Netwerk (aangeleverd door de Provincie West-Vlaanderen).